

Sultan II. Abdülhamid ve Çocuklar...

Fahrettin Gün*

Sultan II. Abdülhamid'in çocukları

Sultan II. Abdülhamid, Osmanlı Devleti'nin en zorlu döneminde, 1876'dan başlayarak 1909 yılına kadar, 33 yıldan fazla bir süre devleti başarıyla yönetmiş bir padişaktır. Bu büyük devlet adamı bir yandan devlet işlerine yoğun vakit harcarken bir yandan da bu yoğun işleri arasında çocuklara ve onların sorunlarına zaman ayırmış, önem vermiş ve onlara yönelik politikalar, çözümler üretmiştir. Sultan II. Abdülhamid'in bu çocuk sevgisinin arka planında hiç şüphesiz kendi çocuklarına olan düşkünlüğünün büyük payı vardır.

"Sultan II. Abdülhamid'in 17 çocuğu vardı. Bu çocuklardan ilk üçü, yâni Ulviye Sultan, Mehmed Selim Efendi ve Zekiye Sultan onun şehzâdelik döneminde, diğerleri de padişahlığı döneminde dünyaya gelmişlerdir. Padişahın 17 çocuğundan dördü, yâni Ulviye Sultan, Hatice Sultan, Bedreddin Efendi ve Samiye Sultan çocuk yaşta ölmüşlerdir."¹

Sultan II. Abdülhamid'in çocuklarına düşkünlüğü

İlk çocuğu olan Ulviye Sultan 1868'de dünyaya gelir. Ulviye Sultan'ın doğumuna Şehzâde Abdülhamid çok sevinir ve bu çocuğa fazlasıyla bağlanır. Okumaya başlayan ve epeyce de ilerleyen Ulviye Sultan, 1875'te, kibritle oynarken kibritin alev alması sonucunda, saçlarının ve tül elbisesinin tutuşmasıyla ciddi biçimde yanar ve çok geçmeden de vefat eder.

Şehzâde Abdülhamid, çocuğunu bu hâlde görünce düşüp bayılır ve epey bir süre kendine gelemez.

Sultan II. Abdülhamid, bu ilk evlâdının acısını hayatı boyunca unutmaz. Son zamanlarına kadar ondan bahsederken hep içini çekip, diğer çocukları için "Allah sizleri bana bağışlasın" diye dua eder. "Bundan sonra Ulviye'm kadar hiçbir evlâdına düşkünlük göstermeyeceğim" demesine karşın hangi çocuğu olursa olsun hasta olduğunu duyunca hemen sıkıntıya düşer, merakla doktorlar getirtir ve elinden gelen her şeyi yapar...²

Kısacası, bütün çocuklarını büyük bir şefkatle sever. Nitekim 13. çocuğu olan sekiz aylık küçük kızı Hatice Sultan vefat ettiğinde de ilk çocuğu Ulviye Sultan'ı kaybetmenin acısını tekrar yaşar. Sekiz aylık bu küçük çocuğun hastalığı karşısında doktorlar tedavide aciz kalırlar. Üzüntüsünden secdeye kapanan Sultan II. Abdülhamid, "Allah'ım, evlâdımı bana bağışla!" diye çok dualar eder. Fakat takdir yine de yerini bulur ve Hatice Sultan sekiz aylık bir bebekken dünyaya veda eder.

Üste: Meşrutiyet'in ilanı vesilesiyle basılmış bir kartpostal.

Altta: Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde 647 sayı yayınlanmış olan *Çocuklara Mahsus Gazete*'nin kapağı.

* TBMM Genel Sekreter Yardımcılığı (Milli Saraylar), Müzecilik ve Tanıtım Başkan V.

Bu küçük çocuğun yâni Hatice Sultan'ın vefatı, Padişah II. Abdülhamid'i çok derinden etkiler. Bu üzüntü onun çocuk sağlığı üzerine uzun uzun düşünmesine ve harekete geçmesine sebep olur. "Benim çocuğum kurtulamadı. Kim bilir fakir fukaranın çocuklarına nasıl bakılıyor. Hiç olmazsa bir hastane yaptıralım da benim gibi birçok babanın kalbi yanmasın", diyerek hastane kurulması için girişimde bulunur. Bunun sonucunda ülkemizde ilk modern çocuk hastanesi olan Hamidiye Etfal (Çocuk) Hastahanesi'ni -şimdiki adıyla Şişli Etfal Hastahanesi'ni- bu çocuğunun hayrına yaptırır. Bu hastane büyük bir hayrat olur. Pek çok hasta çocuk bu hastanede şifa bularak iyileşip, sağlığına kavuşur...³

Padişah çocukları okula nasıl başladılar?

Padişah çocukları okul çağına gelince anne sultan, padişah olan kocasına durumu bildirirdi. Onlara, yine saray bahçesinde olan Harem ve Selâmlık'ın dışında bir sınıf açılır, oraya özel hocalar gelir ve padişah çocukları da eğitime böyle başladılar.

Tabii her çocuk gibi onlar da büyük bir özenle giydirilip kuşandırılır ve ders görevleri yere "Allah zihin açıklığı versin!", diye dualarla uğurlanırlardı.

Sultan II. Abdülhamid'in kızlarından biri olan Ayşe Sultan (Osmanoğlu), ablası Şadiye Sultan'la (Osmanoğlu) ilk mektebe nasıl başladıklarını büyük bir heyecanla şöyle anlatır: "Mektebe gitmeden önce annem beni karşısına almış, hocalarımıza itaat edeceğimizi, sözlerini dinleyip çalışacağımızı, hoca hakkının ana ve baba hakkından büyük olduğunu birçok misâllerle anlatmış, epeyce öğütler vermişti.

Hocalarımız bizi bekliyorlardı. Onları hürmetkârane (saygılı bir biçimde) selâmladık. Rahlelerimizin önüne oturup Besmele-i şerif'i çektik. Birkaç harf okuduk. Yazı hocamız da birkaç harf yazdırdı. O günkü dersimiz bitmişti. Lâkin biz allâme-i cihan olduğumuzu (kendimizi sanki her şeyi biliyormuşuz gibi) zannetmiştik.

Sultan II. Abdülhamid tarafından yaptırılmış olan Hamidiye Edfal Hastahanesi.

Hocalarımıza çok iyi çalışacağımızı vaad ederek doğruca babamın dairesine gitmiştik. Babamın huzuruna girme usûllerine (şekillerine) alıştık. Bu sırada babam Harem'deki büyük salonda bulunuyordu. Onu daima meşgul görürdük. Ya resmî evrakları okur, inceler yahut birisiyle görüşürdü. Bu hâl bizim için tabii idi. Annem de orada bulunuyordu. Mektebe gidip okumuş olduğumuzu söylemek, Efendimizin elini öpmek istediğimizi bildirdik.

Annem,

- Efendiciğim! Sultanlar geldiler. İlk derslerini almışlar. Efendimizin elini öpmek istiyorlar, dedi.

Babam,

- Gelsinler, emrini verince Şadiye Sultan önde, ben arkada, ellerimizi kavuşturarak girdik. Doğruca bir temennâ ederek (selâm vererek) elini öptük. Çenelerimizden okşayarak kendine çekti. Alınlarımızdan öptü.

- Bugün okudunuz öyle mi? İnşallah iyi çalışırsınız, göreyim sizi, dedi.

Biz de,

- Evet, Efendimiz çalıştık, dedik. Güldü,

- Pekâlâ. Aferin, işte böyle olmalı, dedi. Annem bize, durmayınız, işaretini vermişti. Arka arka çekilerek temennâ ettik. Sevinçle dışarı koştuk.”⁴

“Padişah milletin babası” olunca ona “baba” yerine “efendim” demek...

Devleti idare eden, devleti yönetenlerin çocuklarının işi diğer çocuklara oranla daha zordur. Onların öyle her çocuk gibi sabah, akşam babalarını görmeleri, onlara sarılıp öpmeleri, onlarla konuşmaları mümkün değildir. Bu açıdan padişah çocuklarının çok şanslı oldukları söylenemez. Hele bir de bu padişah, Sultan II. Abdülhamid gibi koskoca Osmanlı ülkesinin yöneticisi olursa... Koskoca diyorum, çünkü Osmanlı Devleti büyük bir devlettir. Avrupa’da, Balkanlar’da, Afrika’da, Asya’da pek çok toprağı vardı. Yüzölçümü 10 milyon kilometrekareden fazlaydı. Üzerinde güneşin hiç batmadığı bir ülkeydi. Çünkü Osmanlı Devleti’nin toprakları o kadar büyüktü ki, bir tarafında güneş batarken diğer tarafında güneş doğuyordu.

İşte bu koca devletin en kötü zamanlarında başa gelip padişah olan Sultan II. Abdülhamid, devleti parçalayıp bölmek isteyenlere karşı dâhice bir yönetim sergiliyor, onların oyunlarını bozuyor ve devleti ayakta tutmak için bütün gücüyle gece gündüz demeden çalışıyor ve çocuklarına vakit ayırması da çok zor oluyordu. Dahası, Osmanlı Devleti’nde padişahlar “milletin babası” olarak bilinirdi. Hâl böyle olunca, padişah çocuklarının nasıl yaşadıklarını varın siz düşünün...

Tabii padişah çocuğı olmanın yine de o kadar kötü olmadığını hemen söyleyeyim. Padişahların çocukları, babalarının hiç durmadan vatan ve millet uğruna çalıştığını bildikleri için babalarına anlayış gösteriyorlardı. Çoğu çocuk gibi babalarını sık sık göremeseler de, yine de hâllerinden memnunnlardı. Bir de bu padişah, Sultan II. Abdülhamid olunca durum çok değişiyordu. Çünkü o da çoğu baba gibi çocuklarını canından çok seviyordu. Üstelik o, yalnız kendi çocuklarını değil, bütün milleti ni kendi çocukları gibi seviyordu.

Bu noktada yeri gelmişken hemen söyleyeyim; padişah çocukları, babalarına “baba” demek yerine “efendimiz” demek zorundaydılar. Çünkü sarayın kendine özgü kuralları vardı. Öyle babanın yanına ikide bir girilip çıkılmazdı. Yukarıda da dile getirdiğimiz gibi o sürekli, ya görüşmeler yapar ya da devletle ilgili evrakları inceleyip onaylardı. İşte bu durumları, hatıratını yazarak bizim öğrenmemizi sağlayan Sultan Abdülhamid’in kızı Ayşe Sultan şöyle anlatır:

“Annemi çok severdim. Ama babamı ondan çok seviyordum. Babama karşı duyduğum sevgiye, saygı ve ta’zim de karışıyordu. Anneme yaptığım teklifsizlikleri

babama yapabilir miydim? Babam da beni annem gibi öpüyor, okşuyordu. ‘Güzel kızım, melek evlâdım’, diyordu. Bu tatlı sözlerine pek seviniyordum. Ama huzurunda bir kusur etmekten çekiniyordum. Huzurunda (makamında) ellerimizin daima kavuşuk olmasını, babam ‘Kızım!’ diye çağırdığı zaman ‘Efendimiz’, diye cevap vermemi annem tembih ediyordu. Babam, milletin babası, padişahı imiş. Herkes ona ‘Efendimiz’, diyordu. Ben başka ne diyebilirdim?

Büyüdükçe duygularım geliyor, muhabbet (sevgi, saygı) hislerim de artıyordu. Her hakikati, babamın büyüklüğünü daha iyi anlıyordum...”⁵

Padişahın, çocuklarının eğitiminden şikâyeti

Çocuk deyip geçmeyin! Sultan II. Abdülhamid de çocuklarını çok sever ve onların iyi bir eğitim almasını ister. Fakat büyük özen göstermesine rağmen yine de çocuklarını istediği gibi yetiştirememekten şikâyet eder. Nitekim Başkâtibi Tahsin Paşa, Sultan II. Abdülhamid’in bu şikâyetini şöyle aktarır: “Şehzâdelere o devirde ‘Efendi’ denilirdi ve II. Abdülhamid’in şehzâdeleri Yıldız Sarayı dâhilindeki dairelerinde ikâmet ederlerdi... Şehzâdeler hususî muallimlerin idaresine verilmiş bir mektepte tahsil ettirilirdi ise de bu tahsilin (eğitim ve öğretimin) mahiyetinin (niteliğinin) sınırlı olduğundan şüphe yoktu... Esasen Sultan Abdülhamid de şehzâdelerin tahsil ve terbiyesine gösterdiği itina nisbetinde (ölçüsünde) bir netice elde edemeyişinden ve çocuklarının tahsil seviyelerinden sık sık şikâyet eder dururdu...”⁶

Sultan II. Abdülhamid’in askerlere karşı muhabbeti

Sultan II. Abdülhamid’in kızı Ayşe Sultan’ın yanı sıra, ablası Şadiye Sultan da yazdığı hâtıratında, babasıyla ilgili pek çok bilgi verir ve babasının kendisini “Çocuğum, senin güler yüzünün ve ahlâkının meftunuyum (hayranıyım)”, diye çok sevip takdir ettiğini anlatır. Özellikle de Sultan II. Abdülhamid’in marangozluğa merakına dikkat çeken Şadiye Sultan, babasının hususî dairesinin yanında geniş bir yeri iş odası yaptığını, çok mükemmel marangozluk takımları olduğunu, dolap, masa ve ev eşyalarını, üzerinde fildişi kakma nakışlarıyla, sanatkârane bir şekilde yaptığını anlatır. Babasının, devlet işlerinin ağır ve mes’uliyetli kararlarıyla yorulan sinirlerini dinlendirmek için, hemen marangoz atölyesine kapanıp uzun süre çalıştığını belirtir. Çocuklara ve askerlere karşı babasının çok büyük bir ilgisi ve sevgisi olduğunu belirten Şadiye Sultan’ın (Osmanoğlu) bu konuda verdiği bilgiler de oldukça ilginçtir.

Padişah II. Abdülhamid’in “güler yüzüne ve ahlâkına hayran olduğu 16-17 yaşındaki kızı” Şadiye Sultan eserinde, babasının milletini delicesine sevdiğini, askerlere hitap ederken sanki öz evlâdından bahsediyormuş gibi, “Ahmetçik”, “Mehmetçik” gibi sözleri kullandığını, onlardan bahsederken yüreğindeki sevginin bütünüyle dışarıya yansıdığını ifade eder.⁷

Kısacası, Sultan II. Abdülhamid hem kendi çocuklarını çok sevmiş, hem de milletin çocuklarını kendi çocukları olarak kabul etmiş, çok ileri görüşlü bir devlet adamıydı. Bu sebeple çocukları fazlasıyla önemsemiş ve onların ülkenin geleceği olduğu düşüncesiyle, iyi yetişmeleri için gereken bütün tedbirleri almıştı.

Sultan II. Abdülhamid'in ülke çocukları için yaptığı çalışmalar

Kendi çocuklarına son derece düşkün olan Sultan II. Abdülhamid'in, ülke çocuklarına da düşkün olması ve onların sorunlarıyla ilgilenmesi gayet tabii idi.

Sultan II. Abdülhamid yalnızca çocuklar için Hamidiye Etfal Hastahanesi'ni yaptırmakla kalmadı. Daha önceki padişahlar gibi o da yetim, kimsesiz, fakir ve ikiz çocuklara maaş bağladı, çocukların eğitimiyle yakından ilgilendi. Eğitim açısından başarılı ama ailelerinin imkânları yetersiz olan çocukların parasız okumalarını sağladı. Her yıl birçok çocuğu Müslüman-gayrimüslim ayrımı yapmadan, başta Mekteb-i Sultanî'de (Galatasaray Lisesi'nde) olmak üzere ülkenin en iyi okullarında parasız olarak okuttu. Gerek savaş, gerekse iç kargaşa ve anarşi döneminde çocukların eğitimine zarar gelmemesi -onların sağlıklı bir ortamda eğitimlerini sürdürebilmeleri için gereken bütün tedbirleri aldı.⁸

Sultan II. Abdülhamid çocukları pek çok kez toplu şekilde sünnet ettirdi. Onlara hediyeler verip sevindirdi. Ülkede çocuk eğitimi ve sağlığına yönelik uygulamalara hız verdi ve bunda da çok başarılı oldu. Sayısı az olan "Mahalle Mektepleri", yine onun döneminde bir çığ gibi bütün ülkeyi kapladı. Onun en büyük derdi, amacı; padişah olarak Osmanlı ülkesinde çocukların iyi bir eğitim ve öğretim görmesi, böylelikle onların iyi yetişmesi ve rahat yaşamaları için imkânların sağlanması, huzur ve adaletin sürmesiydi.

Eğitim seferberliği...

Yukarıda bir-iki yerde de değindiğimiz gibi Sultan II. Abdülhamid, 33 yıllık iktidarı sürecinde en büyük eğitim ve öğretim hamlesini gerçekleştirir. Ülke genelinde büyük bir eğitim seferberliği başlatarak, yüzlerce, binlerce okul açar. Böylece eğitim ve öğretimin bütün ülke çapında yaygınlaşmasını sağlar.

İktidarının başlangıcı olan 1876'da ilk mektep sayısı 200 iken iktidarının son döneminde bu sayı 10 bini aşar. Rüşdiyelerin-Ortaokulların sayısı 250'den 600'e, idadilerin-liselerin sayısı 5'ten 32'ye yükselir. İlk ve orta öğretimde öğretmen ihtiyacını karşılamak için Dârülmüallimin-Öğretmen Okulu sayısı 4'ten 32'ye çıkar. Hatta bu süreçte Sultan II. Abdülhamid'in eğitim seferberliği Cumhuriyet döneminin 1923-1933 dönemini bile etkiler ve Cumhuriyet'in ilk on yılında tek lise dahi açılmaz. Cumhuriyet döneminde okullaşma oranı, ancak 1950'li yıllarda Sultan II. Abdülhamid dönemindeki okullaşma oranına ulaşabilmiştir.

Ayrıca bu dönemde memur olacak kişilerde Türkçe bilmenin ön şartlardan biri olması, Osmanlıcanın yâni Osmanlı Türkçesi'nin gelişmesine ve yayılmasına ciddi biçimde katkı yapmıştır...⁹

Sultan II. Abdülhamid döneminde kitap, dergi ve gazeteler

“Osmanlı'da süreli yayınların ortaya çıkışı, Tanzimat'ın ilk yıllarına rastlar. İlk dergi olan ‘*Vakâyi-i Tıbbiye*’ 1849 senesinde yayınlanır ve bunu diğer dergiler takip eder. Süreli yayınlar, Tanzimat'la beraber resmî olarak başlayan Avrupalılaşma, Batılılaşma çabalarının göstergelerinden, uzantılarından biridir...”¹⁰

Her alanda olduğu gibi Sultan II. Abdülhamid döneminde de kültürel alanda başında büyük bir canlılık yaşanmıştır. Bu dönemde pek çok kitabın basılması, gazetenin çıkmasının yanı sıra kadın, aile, çocuk dergi ve gazetelerinde çok önemli gelişmeler kaydedilmiştir. İlginçtir ki bu süreçte gerçekleştirilen yayınlar, II. Meşrutiyet döneminden daha fazladır. Nitekim çocuklara yönelik dergiler örneğinde de bu durum kolaylıkla görülebilir.

Osmanlı'da bilinen ilk çocuk dergisi olan “*Mümeyyiz*” 15 Ekim 1869'da yayınlanır. Bunu, 1875'e kadar “*Hazine-i Etfal*”, “*Sadakat*”, “*Etfal*”, “*Ayine*” gibi dergilerin yayını takip eder.

Sultan II. Abdülhamid'in Yıldız'da bulunan kütüphanesi.

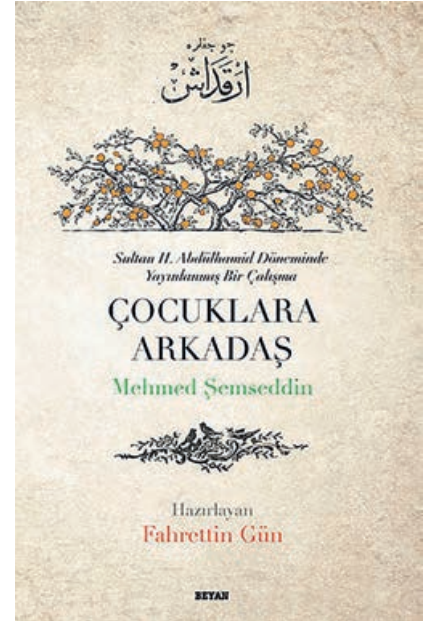
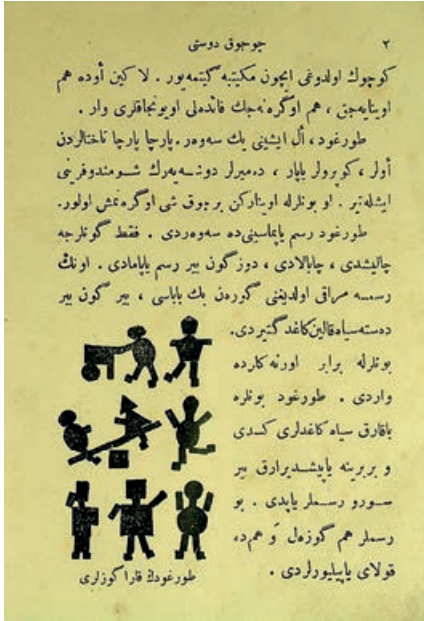

Sultan II. Abdülhamid'in padişah olduğu ilk yıl olan 1876'da, Mehmed Şemseddin önce "Arkadaş" başlıklı dergiyi, 1881'de ise çocuklar için çıkardığı ikinci dergi olan "Çocuklara Arkadaş"¹¹ dergisini yayınladı. Yine aynı süreçte sırayla bunu 1881-1882'de "Bahçe" dergisi, "Çocuklara Kıraat" dergisi, 1882'de "Vasita-i Terakki" dergisi, 1886'da "Etfal" dergisi, 1887'de "Nümune-i Terakki" dergisi, yine 1887'de Mehmed Şemseddin'in çıkardığı son dergi olan "Çocuklara Tâlim", 1896'da "Çocuklara Mahsus Gazete", 1897'de "Çocuklara Rehber", 1905'te "Çocuk Bahçesi" dergisi gibi çocuklara yönelik dergilerin yayınlanması takip eder. Bütün bunlar hep Sultan II. Abdülhamid'in iktidar sürecinde yayınlanmış süreli yayınlardan bazılarıdır.

Fakat bu dönemde çocuklar için çıkarılan dergiler, Mehmed Şemseddin'in çıkardığı dergiler örneğinde de görüleceği gibi uzun süreli olmamıştır. Yalnızca haftalık olarak yayınlanan "Çocuklara Mahsus Gazete" bu yayın organlarından farklı olup 627 sayıyla en uzun ömürlü çocuklara yönelik "dergi" olmuş ve 21 Mayıs 1896'dan başlayarak 31 Temmuz 1908'e kadar yayın hayatını sürdürmüştür.¹²

Osmanlı'nın son döneminde dergi ve gazetelerin verdiği teşvik ödülleri

Belki biraz garip gelecek ama, bugün gazetelerin, dergilerin verdiği teşvik ve özendirme noktasındaki promosyonlar, Osmanlı'nın son döneminde de fazlasıyla itibar görmüştür. Çocuklara yönelik çıkarılan dergi ve gazeteler, satış sayılarını, yani tirajlarını artırmak için akla hayâle gelmedik hediyeler dağıtmışlardır. İlk olarak dergide sorulan bilmeceyi çözenlerin arasında çekilen kur'a ile isimleri gazetede ya da dergide yayınlanır. Bunu üç aylık, altı aylık ve senelik abonelik hediyesi, akabinde "uyandıran masa saati" ve "çeyrek altın" hediyesi takip eder.

Bahsettiğimiz bu promosyonlar, Sultan II. Abdülhamid döneminde.

II. Meşrutiyet'in ilânından sonra ise, kartpostal, mürekkep kalem, kokulu sabun, zımbalı defter, resim albümü, mürekkep çantası, bir kat yazlık elbise, yazı takımı, cep atlası, cüzdan ve kitap verilir. Bu dönemde verilen en büyük hediye ise, "telefon aleti" olmuştur.

Gerek Mütareke döneminde ve gerekse Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu teşvik yâni promosyon devam etmiştir. Bu kez de duvar takvimi, kol saati, altın bilezik, altın saat, futbol topu, fotoğraf makinesi, bisiklet ve son olarak ise motosiklet verilmesiyle bu promosyon sürmüştür...¹³

Bu bağlamda Sultan II. Abdülhamid döneminde çocuklar için üç dergi çıkaran ve pek çok eser kaleme alan Mehmed Şemseddin'in "Çocuklara Arkadaş" başlıklı -bizim de 2015 yılında yayına hazırladığımız- dergisinin girişindeki "İtaat" başlıklı bölümünden birkaç paragraf aktaralım:

Sultan II. Abdülhamid döneminde çocuklarla ilgili yayınlanan dergilerin kapaklarından bazıları.

İtaat nedir?

İtaat; yaşta, rütbede (makamda) ve ilimde kendimizden büyük olanların emirlerini yerine getirmek, emirlerinin dışına çıkmamak demektir.

Kimlere itaat edilir?

Evvelâ, yerleri, gökleri ve bunca şeyleri yoktan var eden yücelerin en yücesi olan Allahü Teâlâ Hazretlerine,

Sonra Peygamberimiz Muhammed Mustafa Aleyhissalâtü vesselâm (Salât ve selâm O'nun üzerine olsun) Efendimiz Hazretlerine,

Sonra İslâm Dini'nin koruyucusu ve hizmetkârı olan Padişahımız Efendimiz Sultan II. Abdülhamid Han Hazretlerine,

Sonra anaya, babaya, âlimlere, düşünörlere, saygı duyulan büyüklere ve diğör bizden yaşça büyük olanlara itaat ve hürmet etmek, Allah'ın kesin emridir ve herkesin boynuna borçtur.

Allah'a ve peygamberlere itaat:

Cenab-ı Hak bizi yoktan var etmiş ve faydalanmamız için bunca şeyleri yaratmış ve bize bağışlamış, ihsan etmiş olduğundan, kendisini Yaratıcımız ve Sahibimiz bilerek itaat etmeliyiz.

Peygamberimize itaat:

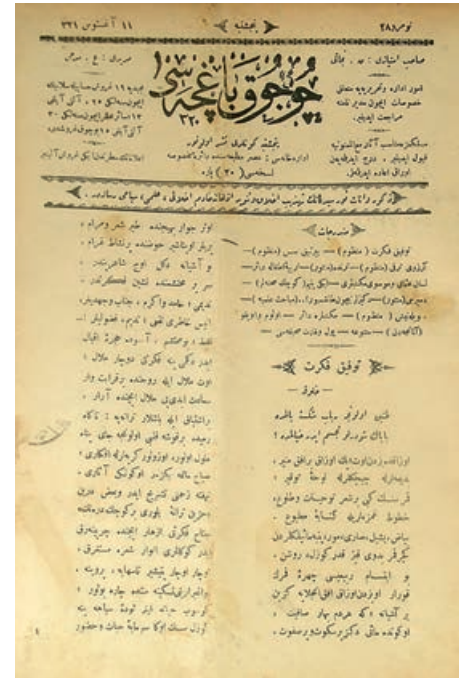
Peygamberimiz Hazret-i Muhammed (Sallallahü aleyhi ve sellem)'in de Allahü Teâlâ Hazretleri'nin her bir emir ve iradesini, isteğini bize iletip açıklayarak, câhillikten kurtarıp, putlara tapmanın faydasız ve neticesiz bir şey olduğunu bildirerek, hak ve hakikati anlatıp dünyada selâmet (kurtuluş) ve saadet (mutluluk) içinde yaşamamıza ve ahirette de çok güzel nimetlere, iyilik ve yardımlara kavuşacağımıza sebep olduğu için, kendilerini İslâm ümmetinin şefkat, merhamet kaynağı olarak bilip, her emrini yerine getirmeye ve yasakladıklarından kaçınmaya dikkat ve gayret etmeliyiz. Diğör gelmiş, geçmiş ve din kurmuş bütün peygamberlere de hürmet etmek ve her birini hak peygamber olarak tanımak, her Müslüman için bir zorunluluktur, bir görevdir.

Padişaha itaat:

Padişah bütün bir milletin hâkimi, yâni en büyüğü olması sebebiyle, bütün milleti bir vücut kabul edersek, padişah da milletin şefkatli bir babasıdır... Şefkatli bir babanın ise evlâdının saadeti (mutluluğu, huzuru) için ne kadar fedakârlıklar ettiği malumdur. Padişahların da evlâdı hükmünde olan milletin hukukunu, canını, nâmusunu, şerefini, malını mülkünü korumak ve sahip çıkmak ve selâmetlerini sağlamak için, her bir işlerinde adalet ve doğruluktan ayrılmamaları lâzımdır.”¹⁴

Çalışma böyle sürüp gidiyor...

Dipnotlar

- 1 Vahdettin Engin, "Sultan II. Abdülhamid ve Çocuklar", *Kültür Dergisi*, S. 12, İstanbul 2008, s. 41.
- 2 Bkz. Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, Selçuk Yayınları, Ankara 1986, s. 36-38.
- 3 Ayşe Osmanoğlu, *age*, s. 38-39.
- 4 Ayşe Osmanoğlu, *age*, s. 117-118.
- 5 Ayşe Osmanoğlu, *age*, s. 118-119.
- 6 Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları, *Sultan Abdülhamid*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1990, s. 29.
- 7 Bkz. Şadiye Osmanoğlu, *Hayatımın Acı ve Tatlı Günleri*, Bedir Yayınları, İstanbul 1966, s. 23-30
- 8 11 Bkz. Vahdettin Engin, *agm*, s. 41-43.
- 9 Bkz. Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 164.
- 10 Cüneyd Okay, *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, Kitabevi, İstanbul 1999, s. 16.
- 11 Bahsi geçen çalışma tarafımızdan çevrim yazıya dönüştürülüp, sadeleştirilerek neşredilmiştir. Bkz. Mehmed Şemseddin, *Çocuklara Arkadaş*, Beyan Yayınları, İstanbul 2015, 278 sayfa.
- 12 Bkz. Cüneyd Okay, *age*, s. 46-98.
- 13 Bkz. Cüneyd Okay, *age*, s. 19.
- 14 Mehmed Şemseddin, *age*, s. 44-45.